

Wykładnia postanowień umowy ubezpieczenia

Spory z ubezpieczycielami mogą mieć swoje źródło w odmiennej interpretacji faktów, przepisów prawa lub postanowień umowy. Te ostatnie budzą w procesie wykładni najwięcej wątpliwości. – MAREK OPIELA

Ogólnie rzecz ujmując, wykładnia oznacza proces myślowy mający na celu ustalenie treści norm wyrażonych w przepisach prawa lub oświadczeniach woli, ustalenie ich sensu normatywnego. Co do zasady, wykładnia jest synonimem interpretacji.

DYREKTYWY INTERPRETACYJNE

W doktrynie prawa cywilnego wyróżnia się trzy główne dyrektywy interpretacyjne: wykładnię językową (gramatyczną), systemową i funkcjonalną. Pierwsza z nich opiera się na analizie tekstu prawnego z uwzględnieniem reguł gramatycznych i znaczenia semantycznego. Nie chodzi tu jednak o rozumienie użytych pojęć w języku potocznym, gdyż ustawodawca posługuje się językiem prawnym, z którego wynikają treści normatywne, skorelowane ze znaczeniami nadanymi przez orzecznictwo i doktrynę. Druga odnosi się do innych norm obowiązujących już w systemie prawnym. Normy wywodzone z treści przepisu nie powinny być sprzeczne z hierarchicznie wyższymi normami (np. konstytucyjnymi) oraz zasadami całego systemu lub danej gałęzi prawa. Trzecia zaś opiera się przede wszystkim na celu przepisu (*ratio legis*) oraz całego systemu prawa lub jego części. Metodą tą nie można jednak posługiwać się, jeżeli sens przepisu jest jednoznaczny, ponieważ prowadziłoby to do naruszenia podstawowych zasad praworządności. Ma ona na celu jedynie kontrolowanie i uzupełnianie wykładni językowej oraz systemowej.

W doktrynie wskazuje się, iż metoda wykładni umów jest odmienna od metodyki wykładni prawa w ogólności. Potrzeba interpretacji ujawnia się zaś jedynie w sytuacji konfliktu między stronami stosunku zobowiązaniowego (tak: E. Łętowska [w]: *System Prawa Prywatnego, Tom 5, Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2004, s. 24).

Marek Opiela
jest radcą prawnym
w kancelarii Dittmajer
i Wspólnicy.

Reguła dotycząca interpretacji oświadczeń woli stron, wyrażona w art. 65 § 1 k.c., odnosi się do zasad współżycia społecznego oraz ustalonych zwyczajów, z uwzględnieniem okoliczności, w jakich zostały złożone. Z kolei w przypadku umów, ustawodawca wprowadza regułę, zgodnie z którą należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu (art. 65 § 2 k.c.). Natomiast czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów (art. 56 k.c.).

WYKŁADNIA UMOWY UBEZPIECZENIA

Należy jednak postawić pytanie, czy w praktyce wykładnia umowy ubezpieczenia odbywa się zgodnie z powyższymi zasadami czy raczej zastosowanie znajdują ogólne reguły interpretacyjne. Nie ulega wątpliwości, że w przypadku umów ubezpieczenia negocjowanych i projektowanych indywidualnie, nieopartych na wzorcach umownych, mamy do czynienia z typową wykładnią umowy. Podobnie rzecz ma się w przypadku umów ubezpieczenia opartych na OWU, których treść zmieniana jest poprzez indywidualne postanowienia wskazane w dokumencie ubezpieczenia. Zastosowanie znajduje wówczas art. 385 § 2 k.c., w myśl którego w razie sprzeczności treści umowy z wzorcem umowy strony są związane umową. Można zatem stwierdzić, że przy wykładni **umów ubezpieczenia zawieranych**

w drodze negocjacji powinien być brany pod uwagę przede wszystkim zamiar stron i cel umowy.

Podobnie rzecz ma się w przypadku **umów ubezpieczenia zawieranych na podstawie slipów brokerskich i indywidualnych wniosków**, nie sporządzonych na wzorach stosowanych przez ubezpieczycieli. W takich przypadkach możliwe jest ustalenie zamiaru stron, zwłaszcza ubezpieczającego, który wyraża intencję odnośnie zakresu oczekiwanej ochrony ubezpieczeniowej. Wskazać należy, że może dojść wówczas również do modyfikacji, w trybie art. 811 k.c., oferty złożonej przez ubezpieczającego.

Odmienne przedstawia się interpretacja **umów adhezyjnych**, do których zawarcia dochodzi przez przystąpienie do warunków zaproponowanych przez ubezpieczyciela. Uprawnienie ubezpieczającego, wynikające ze swobody umów, ogranicza się wówczas do możliwości zawarcia albo niezawarcia umowy. Nie ma on praktycznie możliwości modyfikowania treści wzorca, poza przypadkami przewidzianymi przez ubezpieczyciela (np. warianty ubezpieczenia do wyboru lub klauzule dodatkowe). W tej sytuacji trudno mówić o badaniu zgodnego zamiaru stron lub celu umowy, gdyż w rzeczywistości strony umowy mogą mieć diametralnie różne stanowiska i wyobrażenia w tym zakresie.

WYKŁADNIA OWU

Można zatem mieć wątpliwości, czy OWU jako część umowy ubezpieczenia podlega interpretacji według reguł wyrażonych w art. 65 § 2 k.c., choć stanowisko takie dominuje w aktualnym orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. wyrok Sądu Najwyższego z 7 marca 2007 r., II CSK 475/2006, LexPolonica nr 2423356; wyrok Sądu Najwyższego z 9 lipca 2008 r., V CSK 65/2008, LexPolonica nr 2794760; postanowienie Sądu Najwyższego

► z 13 czerwca 2013 r., IV CNP 80/2012, LexPolonica nr 7468455). Wydaje się, że do wykładni tego rodzaju wzorców umownych możliwe jest stosowanie zasad wykładni analogicznych, jak dla przepisów prawa. Nie oznacza to jednak, że art. 65 k.c. nie będzie miał zastosowania. Wykładnia wzorca powinna bowiem uwzględniać przesłanki wymienione w § 1, czyli zasady współzycia społecznego oraz ustalone zwyczaje w kontekście okoliczności towarzyszących złożeniu oświadczeń woli stron. Odnosząc się do § 2, należy z kolei wskazać, że ustawodawca posługuje się zwrotem „należy raczej badać”, nie przesądając o możliwości, a w konsekwencji konieczności uwzględnienia zgodnego zamiaru stron. Zwłaszcza, że w praktyce zgodne określenie woli obydwu stron nie zawsze da się stwierdzić i ewentualnie można tylko przypuszczać jaka była wola strony albo jej ją imputować (wyrok Sądu Najwyższego z 18 czerwca 2004 r., II CK 358/2003, LexPolonica nr 367321).

Dlatego też, **dokonując wykładni OWU, przy braku możliwości ustalenia zgodnego zamiaru stron, w pierwszej kolejności należy kierować się regulami językowymi uwzględniającymi sens normatywny zawartych w nim treści.**

Zasady gramatyczne i logiczne winny stanowić podstawę analizy postanowień wzorca. Bardzo istotne jest również rozumienie użytych pojęć w znaczeniu nadanym przez definicje. Ich wprowadzenie jest w praktyce najlepszym sposobem uniknięcia niepotrzebnych niejednoznaczności. Również wykorzystanie pojęć, których sens został zdefiniowany w przepisach prawa bądź określonych dziedzinach nauki lub techniki (np. budownictwie czy przemyśle żywieniowym), pozwala na sprostanie wymogom stawianym przez ustawodawcę w art. 385 § 2 k.c. oraz art. 12 ust. 3 ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Przy braku możliwości ustalenia sensu użytych słów zgodnie z powyższym, należy sięgać do znaczenia „słownikowego”. Słownik języka polskiego może być pomocny przy wielu sformułowaniach, pozornie niejednoznacznych i niejasnych.

W nauce prawa cywilnego przyjmuje się na gruncie art. 65 k.c. kombinowaną metodę wykładni, obejmującą dwie fazy. W pierwszej kolejności (faza subiektywna) uwzględnia się rzeczywistą wolę stron. Jeżeli okazuje się, że strony przyjmowały odmienny sens oświadczenia woli, należy przejść do drugiej fazy. W obiektywnej fazie wykładni

(w odróżnieniu od fazy subiektywnej zorientowanej na wolę osoby składającej oświadczenie) właściwy dla prawa sens oświadczenia woli ustala się na podstawie przypisania normatywnego, czyli tak, jak adresat sens ten rozumiał i rozumieć powinien. Istotne jest rozumienie oświadczenia woli, będące wynikiem starannych zabiegów interpretacyjnych adresata. *Jeżeli chodzi o oświadczenie woli ujęte w formie pisemnej, czyli wyrażone w dokumencie, to sens tych oświadczeń ustala się przyjmując za podstawę wykładni przede wszystkim tekst dokumentu. W procesie jego interpretacji podstawowa rola przypada językowym regułom znaczeniowym. Wykładni poszczególnych wyrażen dokonuje się z uwzględnieniem kontekstu, w tym także związków treściowych występujących między zawartymi w tekście postanowieniami. Uwzględnieniu podlegają również okoliczności, w jakich oświadczenie woli zostało złożone, o ile dokument obejmuje takie informacje, a także cel oświadczenia woli wskazany w tekście bądź zrekonstruowany na podstawie zawartych w nim postanowień* (uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z 29 czerwca 1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995/12 poz. 168). Wykładnia obiektywna sprzyja pewności stosunków prawnych, a tym samym i pewności obrotu prawnego.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego można znaleźć dalsze wytyczne dotyczące wykładni językowej, która powinna rozpocząć się od ustalenia sensu postanowień, wynikającego z reguł językowych. Należy bowiem uwzględnić zasady, zwroty i zwyczaje językowe przyjęte w środowisku, do którego należą strony, a następnie ogólne reguły językowe. Trzeba jednak mieć na uwadze nie tylko zwrot podlegający interpretacji, ale także jego kontekst. Przyjęcie znaczenia interpretowanego zwrotu, które pozostawałoby w sprzeczności z pozostałymi składnikami wypowiedzi zamieszczonej w tym samym tekście klóciłoby się z założeniem racjonalnego działania uczestników obrotu prawnego (wyrok Sądu Najwyższego z 5 lipca 2013 r., IV CSK 1/2013, LexPolonica nr 7521493).

Co prawda rozłożenie akcentów w art. 65 § 2 k.c. oznacza, że argumenty językowe (gramatyczne) mają znaczenie drugorzędne i ustępują argumentom odnoszącym się do woli stron, ich zamiaru i celu. Mimo to nie powinno budzić wątpliwości, że *prawidła, pełna i wszechstronna wykładnia umowy, nie może pomijać treści zwerbalizowanej na piśmie, bowiem napisane sformułowania i poje-*

cia, a także sama semantyka i struktura aktu umowy, są jednym z istotnych wykładników woli stron, pozwalają ją poznać i ocenić. Jest więc jasne, że wykładnia umowy nie może prowadzić do stwierdzeń w sposób oczywiste sprzecznych z jej treścią (wyrok Sądu Najwyższego z 14 lutego 2007 r. II CSK 427/2006, LexPolonica nr 1914092). Pomimo że argumenty wynikające z analizy logiczno-językowej tekstu umowy muszą ustąpić przed argumentami dotyczącymi woli stron, ich zamiaru i celu, wykładnia umowy nie może pomijać treści umowy zwerbalizowanej na piśmie (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 lutego 2010 r., V CSK 297/2009, LexPolonica nr 2309578).

Dlatego też, w przypadku sporu, większość stanowisk ubezpieczających, dotyczących oczekiwanego zakresu ochrony ubezpieczeniowej, nie znajdujących odzwierciedlenia w postanowieniach umowy ubezpieczenia, pozostaje bez znaczenia prawnego dla odpowiedzialności ubezpieczyciela. Za pomocą wykładni nie można bowiem dokonywać ustaleń całkowicie sprzecznych z treścią umowy (por. wyrok Sądu Najwyższego z 13 maja 1997 r., III CKN 41/97, LexPolonica nr 1508022).

OGROMACZENIE NADUŻYCIA

Celem uniknięcia nadużycia dyrektywy interpretacyjnych z art. 65 k.c. warto przytoczyć stanowisko S. Rudnickiego: *Ponieważ przy umowach przedmiotem wykładni są także oświadczenia woli, przeto ustawowej dystynkcji oświadczenia woli (§ 1) lub umowy (§ 2) nie należy przypisywać większego znaczenia, aniżeli wynika ono tylko z „technicznych” względów. Celem wykładni nie jest wykrycie wewnętrznej (subiektywnej) woli danej osoby, ani przeżyć psychicznych stron, ale zrozumienie rzeczywistej treści jej działania, zmierzającego do wywołania skutków prawnych. Zakres stosowania metod i kryteriów wykładni jest ograniczony do interpretacji oświadczeń woli stron, czyli do samej treści umowy, i nie może doprowadzić do zmiany stron umowy albo wyników całkowicie sprzecznych z jej treścią* (S. Rudnicki [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2011, LexPolonica).

Chociaż, co do zasady, oświadczenia woli nie podlegają wykładni systemowej, ponieważ nie stanowią (w odróżnieniu od aktu normatywnego) elementu niesprzecznego i spójnego systemu (tak: P. Machnikowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, Legalis), wydaje

się, że w przypadku wzorców umownych możliwe jest stosowanie przez analogię dyrektyw systemowych. Trudno bowiem pominąć w procesie wykładni systematykę OWU, która niejednokrotnie pozwala na właściwe i pełne zrozumienie sensu wprowadzonych regulacji.

Z kolei ustalenie celu umowy ubezpieczenia, który winien być uwzględniany przy wykładni umów, może być dokonane zwykle w sposób odbiegający od rozumienia tego zwrotu przez wielu ubezpieczających, oczekujących udzielenia ochrony ubezpieczeniowej w oderwaniu od interesu ubezpieczyciela. O ile bowiem celem umowy ubezpieczenia w ogóle jest zapewnienie ochrony poprzez wypłatę stosownego świadczenia na wypadek zajścia przewidzianego w umowie wypadku (art. 805 § 1 k.c.), to zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela nie jest nieograniczony. W ubezpieczeniach dobrowolnych jest on ustalany na zasadzie swobody umów (art. 353¹ k.c.). Co istotne, ubezpieczyciel wycenia ryzyko, biorąc pod uwagę wprowadzone ograniczenia odpowiedzialności (wyłączenia, franszyzy, sumy ubezpieczenia, sumy gwarancyjne itp.). **Interpretacja umowy ubezpieczenia nie może być zatem ograniczona wyłącznie do zamiaru jednej ze stron, ale winna uwzględniać cel, funkcje i ewentualne zwyczaje co do zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela** (por. wyrok Sądu Najwyższego z 8 października 2004 r., V CK 70/2004, LexPolonica nr 1631612). Poprzez uwzględnienie celu umowy ubezpieczenia wyraża się sens wykładni celowościowej, stosowanej przy wykładni przepisów prawa, aczkolwiek aksjologia odnosi się w tym przypadku do innych kryteriów.

Omawiając przedmiotowe zagadnienia, nie można pominąć zasady szczególnej dotyczącej wykładni umów ubezpieczenia. Zgodnie z art. 12 ust. 3 ustawy o działalności ubezpieczeniowej, ogólne warunki ubezpieczenia oraz umowa ubezpieczenia powinny być formułowane jednoznacznie i w sposób zrozumiały. Z kolei w myśl ust. 4 postanowienia sformułowane niejednoznacznie interpretuje się na korzyść ubezpieczającego, ubezpieczonego, uposażonego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia. Należy jednak wskazać, że zastosowanie dyrektywy interpretacyjnej zawartej w ust. 4 możliwe jest jedynie na ostatnim etapie wykładni, jeżeli przy użyciu innych dostępnych metod wykładni ustalenie normatywnego sensu umowy nie jest możliwe. □